

KATARZYNA SEGIET

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-3044-1814

Zastosowanie podejścia ekologicznego w pracy socjalnej z rodziną zagrożoną wykluczeniem społecznym – wybrane możliwości wsparcia w środowisku lokalnym

Streszczenie. Podejście ekologiczne w pracy socjalnej zakłada, że jednostka i rodzina funkcjonują w złożonym systemie wzajemnych powiązań z otoczeniem – środowiskiem fizycznym, społecznym, kulturowym oraz instytucjonalnym. Głównym celem opracowania jest ukazanie syntetycznej charakterystyki pracy socjalnej opartej na podejściu ekologicznym. Pierwsza część koncentruje się na próbie odpowiedzi, jak rozumieć pojęcie „środowisko życia” i dlaczego tak ważne jest aktywizowanie w nim elementów sprzyjających zmianie. Następnie w drugiej części dokonano krótkiej prezentacji omawianego podejścia ekologicznego i instytucji biorących udział w pomocy lokalnej rodzinie zagrożonej wykluczeniem społecznym.

Słowa kluczowe: podejście ekologiczne, praca socjalna, rodzina, wsparcie społeczne

Application of the ecological approach in social work with families at risk of social exclusion – selected support options in the local environment

Abstract. The ecological approach in social work assumes that the individual and the family function in a complex system of mutual connections with the environment - the physical, social, cultural and institutional environment. The main goal of the study is to present a synthetic characteristic of social work based on the ecological approach. The first part focuses on an attempt to answer how to understand the concept of “living environment” and why it is so important to activate elements conducive to change in it. Then, in the second part, a short presentation of the discussed ecological model and institutions participating in helping a local family at risk of social exclusion is made.

Keywords: ecological approach, social work, family, social support

Wprowadzenie

Zainteresowanie działaniami wspierającymi rodzinę w ostatnim czasie zyskuje coraz większe znaczenie. Wynika to głównie z przemian, jakim podlega współczesna rodzina, i z pojawiających się w związku z tym pogłębiających się problemów egzystencjalnych. Od zawsze w kręgu zainteresowania pedagogiki społecznej i pracy socjalnej było wskazanie niekorzystnych zjawisk obciążających współczesną rodzinę oraz diagnozowanie przyczyn spychających rodziny na margines życia społecznego. Rodzina borykająca się z problemami egzystencjalnymi przestaje być sprzyjającym środowiskiem dla rozwoju i wychowania dziecka. Staje się źródłem zagrożeń na skutek występujących w niej negatywnych wzorów zachowań, napięć, konfliktów i przemocy.

Dlatego też dużego znaczenia nabiera praca socjalna, która zdaniem brytyjskiego uczonego Malcolma Payne'a, „jest specjalnym rodzajem aktywności, w ramach której ludzie wchodzą ze sobą w interakcje w rolach pracownika socjalnego i klienta. Praca socjalna jest społecznie tworzoną rzeczywistością, częścią szerszego układu społeczno-kulturowego, który określa zawód pracownika socjalnego, rolę klienta oraz funkcjonowanie instytucji pomocy społecznej” (Payne 1997, s. 8–9). Dlatego też różnorodne formy wsparcia w pierwszej kolejności mają za zadanie pobudzać naturalną aktywność rodziny oraz wzbudzić w niej przekonanie o możliwościach wyjścia z sytuacji trudnej. Właściwa diagnoza trudności i problemów oraz dostosowanie odpowiedniej, indywidualnej terapii rodzinnej do konkretnej sytuacji stanowi kluczowy element działań pomocowych i gwarantuje efektywność oferowanego wsparcia rodzinie i jej członkom.

Tekst zawiera syntetyczną charakterystykę pracy socjalnej opartej na podejściu ekologicznym. Pierwsza część koncentruje się na próbie odpowiedzi, jak rozumieć pojęcie „środowisko życia” i dlaczego tak ważne jest aktywizowanie w nim elementów sprzyjających zmianie. Następnie w drugiej części dokonanej krótkiej prezentacji omawianego podejścia ekologicznego i instytucji biorących udział w pomocy lokalnej rodzinie zagrożonej wykluczeniem społecznym.

Kwestia środowiska życia wpływającego na funkcjonowanie rodziny zagrożonej

Perspektywa ekologiczna skupia się na „wzroście i rozwoju potencjału ludzkiego oraz właściwościach środowiska, które podtrzymują lub hamują ekspresję potencjału rozwojowego” (Germain 1979, s. 7–8). Podejmowany temat zatem wymaga scharakteryzowania kwestii dotyczących teorii środowiska życia i znaczenia społecznej pomocy środowiskowej.

Na początku pragnę w encyklopedycznym skrócie przedstawić pojmowanie środowiska społecznego (pełna prezentacja teorii środowiska nie jest celem tego

opracowania). Barbara Butrymowicz wskazuje w sposób syntetyczny na główne kwestie dotyczące tematu środowiska, brzmią one następująco:

- tradycyjne pojmowanie środowiska jako struktury związanej terytorialnie z pewną przestrzenią wzbogaca się przez wyróżnianie kręgów środowiskowych (np. rodziny, szkoły, sąsiedztwa), które są swoistym środowiskiem funkcjonalnym; podstawą ich wyróżnienia są określone styczności społeczne;
- odrzucając skrajności, skrajny determinizm, ukazując jednostkę ulegającą wpływom warunków środowiskowych oraz także „skrajny personalizm”, gdzie jednostka może przezwyciężyć wszelkie wpływy środowiska, postrzega się związki jednostki ze środowiskiem w układzie dialektycznym, uznając, że jednostka, kształtując się pod wpływem warunków, w których żyje, może je równocześnie zmieniać, a także może przezwyciężać skutki niekorzystnych wpływów środowiska;
- postawy przyjmowane przez jednostkę w stosunku do środowiska przedstawia się w typologii postaw: biernej, obronnej i czynnej (twórczej); każde z tych odniesień zdeterminowane jest cechami psychofizycznymi jednostki i specyfiką poszczególnych warunków środowiska biologicznego, społecznego, kulturalnego;
- z punktu widzenia związku jednostki ze środowiskiem wyodrębnia się cechy środowiska takie, jak np. subiektywność i obiektywność; środowisko szersze (pośrednio oddziałujące) i bezpośrednie;
- z punktu widzenia specyfiki elementów składających się na środowisko wyróżnia się środowisko materialne i niematerialne;
- z punktu widzenia dostępności (jawności, wyrazistości) elementów środowiska wyróżnia się kategorię środowiska niewidzialnego, które konstytuuje „subtelą tkankę stosunków międzyludzkich i motywów działania” (Butrymowicz 1993, s. 6–9). Autorka pisze dalej, że: „poza osobistym, subiektywnym środowiskiem, z którym jednostka styka się bezpośrednio, istnieje wielkie bogactwo elementów środowiska dalszego, obiektywnego, czyli tego wszystkiego, co istnieje w świecie przyrody i kultury, a z czym jednostka nie ma kontaktu, czasem nie jest nawet świadoma jego istnienia” (Butrymowicz 1993, s. 13).

Środowisko jest strukturą zewnętrzną wobec rodziny i będzie ono postrzegane oraz odbierane zawsze indywidualnie. Siła jego bodźców oraz ich częstotliwość pojawiania się musi być postrzegana wraz z układem odniesienia, którym są zewnętrzne struktury postrzegania i adaptacji tkwiące w rodzinie. Nasuwa się dawno już głoszony pogląd Floriana Znanieckiego, który można w odnieść także do rodziny, iż każda rodzina żyje i rozwija się we własnym, odrębnym i niepowtarzalnym środowisku (por. Znaniecki 1973).

Wśród wielu różnorodnych odniesień związanych z kategorią „środowisko” w pedagogice społecznej posługujemy się pojęciem „środowisko życia”, które charakteryzuje Ewa Marynowicz-Hetka, pisząc, iż: „obejmuje ono wszystkie możliwe konfiguracje jego elementów, a w zależności, jak sytuuje się w nim rodzina, przybiera

ono rozmaite cechy” (Marynowicz-Hetka 2006, s. 58). Warto przytoczyć w tym miejscu słowa Heleny Radlińskiej, która napisała, że: „Pedagogika społeczna zajmuje się stosunkiem jednostek i grup do środowisk życia (przyrodniczego, kulturowego i osobowego) oraz ich rolą jako składników środowisk i czynników przemian” (Radlińska 1964, s. 54). Wszystkie cechy zatem przypisywane „środowisku” są również właściwe „środowisku życia”, a co najważniejsze, mając na uwadze rodzinę, zaznacza się możliwość uczestnictwa jej w wielu środowiskach życia oraz może być ono wielokrotnie waloryzowane w sposób indywidualny, czyli podkreśla się tu transversalny wymiar analizy środowiska życia jednostki (Marynowicz-Hetka 2006).

Pojęcie „środowisko życia” jest ważne w momencie analizy środowiska życia rodziny przy projektowaniu czy współprojektowaniu oraz w procesie diagnostycznym optymalizacji środowiska w celu jego przekształcenia, dlatego tak ważne jest tu rozpoznanie pedagogiczne warunków życia rodziny, ocena sytuacji, następnie istota wzajemnych zależności, jakie zachodzą pomiędzy rodziną i środowiskiem oraz ocena zasobów tegoż środowiska, które będzie przedmiotem pedagogicznej diagnozy (Marynowicz-Hetka 2006, s. 58). Modyfikacja środowiska czy też – posługując się słowami E. Marynowicz-Hetki – „przetwarzanie środowiska życia” powinna dokonywać się „w toku działania społecznego, jego animowania oraz orientowania działania uprzedzającego zagrożenie rozwoju, antycypującego niekorzystną dla jednostek i grup konfigurację elementów środowiska życia” (Marynowicz-Hetka 2006, s. 59). Jest to proces długofalowy, siłami tegoż środowiska, z możliwością „przenikania wpływów, które jest podstawą przekształcania środowiska. Chodzi tu o specyfikę związków między jednostką i środowiskiem, wyrażających się wzajemnością” (Marynowicz-Hetka 2006, s. 60–61).

Barbara Szatur-Jaworska słusznie zwraca uwagę na znaczenie elementów aktywizujących i edukacyjnych w przetwarzaniu środowiska, pisząc: „[...] organizowanie środowiska lokalnego jest działalnością mającą na celu wspomaganie rozwoju całego środowiska i tworzących je ludzi, m.in. poprzez wspieranie społecznej aktywności, upowszechnianie pożądanych wzorów zaspokajania potrzeb i stosunków społecznych, oddolne organizowanie inicjatyw samopomocowych itp.” (Szatur-Jaworska 2001, s. 154).

Współczesne rozwiązania w zakresie pomocy i wspierania charakteryzują się mnogością inspiracji. Przegląd literatury naukowej dotyczącej problematyki organizowania działań pomocowych dla rodzin będących w trudnej sytuacji życiowej pozwala stwierdzić istnienie wielu modeli interwencji oraz wsparcia społecznego wykorzystywanych w pracy z rodziną lub innymi, otaczającymi ją grupami z kręgów przestrzeni społecznych. Modele te stanowią bazę teoretyczną i metodyczną konstruowanych strategii pomocowych oraz podstawę służącą podejmowaniu profesjonalnej, praktycznej działalności, skierowanej bezpośrednio do osób potrzebujących. Bez względu na rodzaj proponowanego wsparcia udzielane jest ono w oparciu o określone zasady, reguły oraz normy działania, odwołujące się

do podstaw teoretycznych, które można przedstawić w postaci wybranych modeli wsparcia społecznego. Wart podkreślenia jest fakt, iż modele te zazwyczaj tworzą sieć obszarów o jasno określonych celach (Czapczyńska 2020).

Aktualnie tworzący się model pracy z rodziną przyjmuje często charakter działań socjalno-wychowawczy i czerpie swoje źródła: z tradycji polskiej pedagogiki społecznej, z modeli terapeutycznych, z popularyzowanego podejścia ekosystemowego, z teorii i praktyk antyopresyjnych, z podejścia refleksyjnego i z zaadaptowanych na potrzeby praktyki wybranych modeli wspierania rodziny. Powyższe teorie i koncepcje pozwalają pracownikom służb społecznych lepiej zrozumieć rzeczywistość rodzinną, wyznaczają kierunek ich działania oraz wyjaśniają kontekst podejmowanych aktywności. Pomagają budować wizerunek egzystencji, doświadczeń i zachowań rodziny. W pracy socjalnej, a także w terapii najczęściej wykorzystuje się modele wsparcia oraz metody pracy oparte na następujących rodzajach modeli: funkcjonalnym (ściśle związany z modelem systemowym), psychospołecznym, behawioralnym, poznawczym, równowagi, pracy grupowej, systemowym (Hajduk 2001; Dąbrowska 2015).

Charakterystyka podejścia ekologicznego w pracy z rodziną

Wśród odmian metody środowiskowej najlepsze wydaje się podejście systemowe. Rozwinięciem koncepcji systemów jest podejście ekologiczne, które stanowi ciekawy paradygmat pracy socjalnej. Jest ono oparte na biologicznym pojęciu ekosystemu, rozpowszechnione w praktyce pracy socjalnej w latach 80. XX wieku przez Germain i Gitterman jako tzw. model życia. Podejście ekologiczne w pracy socjalnej uwzględnia interakcje między jednostką (lub rodziną) a otaczającym ją środowiskiem – społecznym, instytucjonalnym, kulturowym i fizycznym. W tym ujęciu ważne jest identyfikowanie zarówno zasobów, jak i barier w najbliższym otoczeniu rodziny oraz wspieranie jej w nawiązywaniu korzystnych relacji z tym otoczeniem (Wódz 2001, s. 34–42).

Omawiane podejście koncentruje się na perspektywie ekologicznej, skupia się na poszukiwaniu zależności człowieka i jego otoczenia, na usprawnianiu jego funkcjonowania poprzez zmniejszanie wpływu działań pomocowych. Zakłada się tu, iż człowiek jest uwikłany i uzależniony od wpływów zewnętrznych, zatem analizie podlegają sieci kontaktów i powiązań mające bezpośredni wpływ na jednostkę ludzką. Człowiek i środowisko są bowiem wzajemnie od siebie zależnymi obszarami przestrzeni życiowej, w których dochodzi do ciągłego, wzajemnego oddziaływania (interakcji). Wspomniane obszary są środowiskiem życia człowieka, jego otoczeniem. Środowisko nie jest tu rozumiane jako prosta suma elementów, lecz jako system, który wraz z jednostką ludzką i jej indywidualnymi cechami stanowi

jednolitą konstrukcję. Jednym z jej elementów jest rodzina, która obok szkoły i grupy rówieśniczej należy do podstawowych obszarów przestrzeni życiowej człowieka. W tym podejściu zakłada się, że problemy społeczne nie wynikają jedynie z cech osobowościowych czy indywidualnych, ale także z trudności w adaptacji jednostki i rodziny do wymagań, które stawia jej środowisko (Czapczyńska 2020).

Zdaniem Carel B. Germain perspektywa ekologiczna „opiera się na ewolucyjnym, adaptacyjnym spojrzeniu na człowieka w stałej wymianie ze środowiskiem” (Germain, 1979, s. 8–9). Kazimiera Wódz, odwołując się do tego ujęcia, wskazuje, że perspektywa ekologiczna może być traktowana jako metafora praktyki, ponieważ umożliwia wgląd w naturę oraz konsekwencje tej wymiany zarówno dla człowieka, jak i jego środowiska – naturalnego oraz społecznego. W tym sensie perspektywa ekologiczna koncentruje się na wzroście i rozwoju ludzkiego potencjału, a także na właściwościach środowiska, które podtrzymują bądź ograniczają ekspresję potencjału rozwojowego (Wódz 2001, s. 34–42).

Perspektywa ekologiczna opiera się na wielu źródłach. Roberta R. Greene wymienia poza biologiczną teorią ewolucji także wczesne i późniejsze koncepcje diagnozy społecznej (Mary Richmond, Gordon Hamilton), modele pracy z grupą opracowane przez Grace L. Coyle, psychologię Gestalt, teorie ról, interakcjonizm symboliczny, antropologiczne koncepcje Margaret Mead, psychologię humanistyczną (zwłaszcza w wydaniu Abrahama Masłowa i Carla Rogersa), teorię pola Kurta Lewina, etologię, koncepcję stresu Hansa Sely’ego, egopsychologię, teorię przywiązania Johna Bowlby’ego, ogólną teorię systemów Ludwiga von Bertalanffy’ego, ekologiczną teorię rozwoju psychospołecznego Urie Bronfenbrennera, koncepcje wzmocnienia (empowerment) oraz przestrzeni życiowej Carel B. Germain i Alexa Gittermana (Greene, Ephross 1991, s. 266–267).

Przywołując przykładowo ekologiczną teorię rozwoju psychospołecznego U. Bronfenbrennera, warunki, w których rodzina wzrasta i rozwija się, mogą być badane na następujących poziomach: mikro, mezo, egzo i makro. Pierwsza wyróżniona przez Bronfenbrennera najbliższa warstwa środowiska to: *mikrosystem* – charakteryzuje się bezpośrednimi wpływami na rodzinę. Są to wpływy elementów środowiska zamieszkania, instytucje tam funkcjonujące, grupy sąsiedzkie, czynniki kulturowe. Warstwa ta nie jest stała, zmienia się. U. Bronfenbrenner jako mikrosystem określił „wzór aktywności, ról i stosunków interpersonalnych, jakich rozwijająca się rodzina doświadcza w danym środowisku o szczególnych właściwościach fizycznych i materialnych” (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 1996, s. 94–96).

Drugą warstwę wyróżnioną przez U. Bronfenbrennera – *mezsystem* – tworzą wzajemne relacje między mikrosystemami, np. relacje między rodzicem a nauczycielem czy rodzeństwem dziecka a kolegami z podwórka. Rodzice, koledzy, znajomi funkcjonują więc jeszcze w innych swoich siedliskach (rodzinnych, zawodowych, koleżeńskich) i to, w jakie wchodzą tam interakcje ze swoimi partnerami, ma wpływ na to, co dzieje się w czasie ich kontaktu z dzieckiem. Im intensywniej

powiązane są te systemy, tym prawdopodobnie rozwój dziecka będzie wyraźnie i konsekwentnie ukierunkowany. Zdaniem autora jest to system, który „obejmuje stosunki wzajemne między domem, szkołą i grupą rówieśniczą czy dla dorosłego – między rodziną, środowiskiem pracy i kręgiem towarzyskim” (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 1996, s. 94–96). Jakość mezosystemu będzie zależać od relacji pomiędzy różnymi mikrosystemami, których dziecko jest członkiem. Silnie zwarty mezosystem, który przejawia się korzystnym oddziaływaniem na dziecko, zdaniem A Bałandynowicza będzie także korzystnym dla jego ogólnego rozwoju (Bałandynowicz 2009, s. 89).

Trzecia z wyróżnionych przez autora warstw nosi nazwę *egzosystemu* – są to czynniki społeczne, które mogą wpływać na dziecko, mimo że się z nimi nie styka bezpośrednio, np. instytucje społeczne, środki masowego przekazu, zakład pracy rodziców, fizyczna natura miejsca zamieszkania. Autor uważa, że warstwa ta odnosi się do „jednego lub więcej środowisk, w których rozwijająca się osoba nie jest aktywnym uczestnikiem, ale w którym zachodzą zdarzenia oddziałujące lub pozostające pod wpływem tego, co dzieje się w środowiskach, gdzie żyje i działa rozwijająca się osoba” (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 1996), a zatem egzosystem oddziałuje na dziecko poprzez mezo- i mikrosystem (Bałandynowicz 2009, s. 90).

Czwarta z wyróżnionych warstw to *makrosystem*, kultura i podkultura, w której żyje dziecko. Wszystkie interakcje będą wewnątrz danej subkultury czy kultury, a siedliska funkcjonują zgodnie z utrwalonymi tradycją wzorcami, względnie niezależnymi od regulacji formalnoprawnych i wpływu bieżących zdarzeń. Makrosystem zatem wpływa na dziecko poprzez przekazywanie przekonań, opinii, postaw i tradycji. I tak dzieci mieszkające na wsi lub w mieście znajdują się pod wpływem przekonań o zaletach, pozytywach swojego miejsca zamieszkania (postawy świadczące o patriotyzmie lokalnym, regionalizmie). Każde określone środowisko, w którym żyje dziecko, będzie źródłem wpływów na nie. Makrosystem jest bardziej stały niż pozostałe systemy, ale i on może się zmieniać, na przykład przechodzenie społeczeństwa od dobrobytu do kryzysu, od wojny do pokoju. U. Bronfenbrenner odnosi ją do tego, co jest „zgodne w treści i formie w systemach niższego rzędu (mikro-, mezo-, i egzosystem) i co istnieje lub mogłoby zaistnieć na poziomie subkultury lub kultury jako całości wraz z systemami wierzeń i przekonań lub ideologii leżącej u podstaw tej zgodności” (Bronfenbrenner 2010, s. 26–27). Cytowany powyżej autor uważa dalej, że jednostka wraz ze swym otoczeniem tworzy pewien układ/system, który w miarę upływu czasu zmienia się i ewoluuje, co oznacza, iż „nie tylko jednostka, ale także kontekst jej życia ulega rozwojowi” (Bronfenbrenner 2010, s. 28), toteż uczony wprowadza pojęcie chronosystemu na określenie upływu czasu, który należy uwzględnić przy diagnozie rodziny. Różne zdarzenia mają jakiś przebieg w czasie, początek i swój koniec (Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa 1996).

Ekлекtyczny charakter podejścia ekologicznego łączy i wykorzystuje wiele wcześniejszych modeli praktyki bezpośredniej oraz działań pośrednich zorientowanych

na środowisko. Dlatego też Roberta Greene sprowadza tę różnorodność do kilku podstawowych założeń, a mianowicie:

- człowiek dysponuje wrodzonymi zdolnościami do wymiany z otoczeniem i wchodzenia w relacje z innymi ludźmi;
- czynniki genetyczne (biologiczne) ujawniają się w różny sposób w zależności od charakteru wpływów środowiskowych;
- osoba i jej środowisko tworzą unikalny system wzajemnych oddziaływań;
- dobre przystosowanie jest procesem dwukierunkowym, osiąganym poprzez wymianę między zdolną do adaptacji jednostką i wspierającym jej rozwój środowiskiem;
- ludzie są istotami działającymi w sposób zorganizowany i celowy [...]. Kluczowym elementem rozwoju jednostki jest zatem subiektywnie definiowane środowisko. Ludzie powinni być postrzegani na tle swojego naturalnego środowiska i układów społecznych, w ramach których funkcjonują na co dzień. Osobowość zaś jest wytworem indywidualnej historii wymiany pomiędzy jednostką a jej środowiskiem (Greene, Ephross 1991, s. 273–279).

Centralnymi pojęciami podejścia ekologicznego są – zdaniem wspomnianej autorki – pojęcia przebiegu (cyklu) życia, powiązań (związków interpersonalnych), kompetencji, roli (wiązek ról), społecznej niszy oraz habitatu, wzajemnego przystosowania jednostki i jej środowiska. Nacisk na wzmocnienie i poszerzanie kompetencji łączy się tu zazwyczaj z akcentowaniem silnych stron klienta i mobilizowaniem szeroko rozumianych zasobów: osobistych (tkwiących w samym kliencie), interpersonalnych, rodzinnych, sąsiedzkich, organizacyjnych itp. Celem pracy socjalnej ma być doprowadzenie do najkorzystniejszych w konkretnej sytuacji życiowej klienta zmian jego zdolności adaptacyjnych i usunięcie lub złagodzenie nacisków środowiskowych uniemożliwiających jego dalszy rozwój (Greene, Ephross 1991).

W podejściu ekologicznym ogromne znaczenie przywiązuje się do partnerstwa między profesjonalistą a klientem, do całościowego spojrzenia na potrzeby i problemy klientów, uwzględniające wzajemne powiązania pomiędzy systemem (podsystemem) klienta a innymi systemami (podsystemami): rodziną, środowiskiem lokalnym, formalnymi i nieformalnymi systemami wsparcia itp. Do głównych kwestii omawianego podejścia zaliczamy:

1. Relację jednostki ze środowiskiem. Podejście ekologiczne kładzie nacisk na wzajemne oddziaływanie jednostki i środowiska. Z perspektywy pracy socjalnej oznacza to, że pomoc nie polega jedynie na zmianie samej osoby, ale także na interwencji w otoczenie, które może wpływać na poprawę sytuacji życiowej jednostki i rodziny.
2. Zrozumienie systemu społecznego. W ekologii społecznej istotne jest zrozumienie, jak jednostki wchodzą w interakcję z różnymi systemami, takimi jak: rodzina, szkoła, miejsce pracy, instytucje społeczne, lokalna społeczność czy system opieki zdrowotnej. System ten jest dynamiczny i zmienny, a efektywność interwencji wymaga uwzględnienia tej zmienności.

3. Adaptacja jednostki. Osoba w kontekście podejścia ekologicznego jest rozumiana jako podmiot, który musi dostosować się do wymagań swojego otoczenia. Problemy społeczne często pojawiają się, gdy jednostka, rodzina nie radzi sobie z tymi wymaganiem, co może prowadzić do napięć, stresów i innych trudności życiowych.
4. Współpraca z różnymi instytucjami. Praca socjalna w ramach podejścia ekologicznego często wymaga współpracy z różnymi instytucjami i organizacjami, które mają wpływ na życie klienta, takimi jak: szkoły, organizacje pozarządowe, instytucje opieki zdrowotnej czy administracja publiczna (Czapczyńska 2020).

W związku z powyższym, opierając się na *Ustawie z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej* oraz *Ustawie z dnia 9 czerwca 2011 roku o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej* w kontekście omawianej metody ważnymi kwestiami będzie uwzględnienie:

- równości szans i sprawiedliwości społecznej. Dążenie do eliminacji barier społecznych, które mogą utrudniać pełną integrację jednostki rodziny w społeczeństwie;
- w podejściu ekologicznym duży nacisk kładzie się na zapobieganie problemom, zanim staną się one poważnymi trudnościami życiowymi. Zamiast skupiać się wyłącznie na interwencjach kryzysowych, praca socjalna oparta na ekologii promuje działania, które pomagają uniknąć sytuacji kryzysowych poprzez odpowiednią adaptację jednostki i rodziny do środowiska;
- wspieranie zasobów. Metoda ta zakłada, że jednostka i rodzina ma swoje zasoby, które mogą pomóc jej w przystosowaniu się do otoczenia. Rola pracownika socjalnego polega na identyfikowaniu, wzmacnianiu i wspieraniu tych zasobów, aby pomóc klientowi w skutecznym radzeniu sobie z trudnościami;
- rozumienie kontekstu. W pracy socjalnej ważne jest uwzględnienie lokalnych uwarunkowań, takich jak sytuacja ekonomiczna, kultura, struktury społeczne i dostępność zasobów. Podejście ekologiczne stawia na zrozumienie, jak te czynniki wpływają na życie jednostki i rodziny.

Możemy zatem stwierdzić, że podejście określane jako ekologiczne lub ekosystemowe z jednej strony zdejmuje z pracownika socjalnego ciężar wyłącznej odpowiedzialności za udzielanie pomocy klientom i ich rodzinom znajdującym się w trudnych sytuacjach życiowych, rozkładając je pomiędzy samych klientów i naturalne systemy wsparcia, z drugiej zaś, sprzyja przełamywaniu formalnych barier pomiędzy publiczną pomocą społeczną a innymi systemami wsparcia, w tym przede wszystkim rodziną, innymi naturalnymi (nieprofesjonalnymi) „pomagaczami”, społecznością lokalną, organizacjami pozarządowymi (zgodnie zresztą z zapisami Ustawy o pomocy społecznej).

Omawiane podejście staje się współcześnie dominującym modelem pracy socjalnej, wymagającym jednakże spełnienia wielu ważnych warunków, m.in. ta-

kich, jak: profesjonalne przygotowanie i kształcenie pracowników socjalnych. Aby pomóc rodzinie, pracownik socjalny powinien być przygotowany do interwencji niezależnie od okoliczności i specyfiki „przestrzeni życiowej” rodziny. Muszą być także stworzone warunki do profesjonalnej pracy socjalnej w środowisku. A zatem istotnym jest tworzenie i realizacja sprzyjającej lokalnej polityki społecznej, a z nią budowa i rozwój lokalnych systemów wsparcia i ich partnerstwo, tj. współdziałanie podmiotów działających w tym obszarze życia społecznego (Szmagański 2020; Zdebska 2015).

Warto wspomnieć w tym miejscu, że najpopularniejszą odmianą koncepcji systemowych jest podejście sieciowe, które zakłada potrzebę oparcia działań pracownika socjalnego i organizacji pomocy społecznej na istnieniu sieci wsparcia, pomocy (m.in. grup samopomocy). Bliskie podejściu systemowemu w pracy socjalnej w społeczności lokalnej jest także tzw. szerokie, wszechstronne podejście do organizowania społeczności lokalnej. Jest to kompleksowe działanie wewnętrzne i zewnętrzne wielu podmiotów lokalnych, obejmujące wszystkie obszary życia społeczności lokalnej celem jej całkowitej przebudowy. Strategia ta odwołuje się bezpośrednio do kapitału ludzkiego i społecznego, lokalnego i infrastruktury instytucjonalnej (Krzyszczkowski 2003).

Rola instytucji lokalnych w budowaniu systemu wsparcia dla rodziny w podejściu ekologicznym

Podejście ekologiczne w pracy socjalnej zakłada, że jednostka i rodzina funkcjonują w złożonym systemie wzajemnych powiązań z otoczeniem – środowiskiem fizycznym, społecznym, kulturowym oraz instytucjonalnym. Dlatego efektywna pomoc rodzinie wymaga współpracy różnych instytucji lokalnych, które mogą odegrać kluczową rolę w tworzeniu spójnego systemu wsparcia (Krzyszczkowski 2003). Praca socjalna oparta na podejściu ekologicznym jest sposobem na wspieranie rodzin w ich rozwoju i rozwiązywaniu problemów poprzez identyfikowanie i wykorzystywanie ich zasobów oraz wsparcie w nawiązywaniu relacji z otoczeniem (Frysztański 2000; Szmagański 2012; Krzyszczkowski 2003; Zdebska 2015). **Kluczową rolę powinny odegrać instytucje pomocy i wsparcia rodzinie w środowisku lokalnym. Wśród nich należy wymienić: Ośrodek Pomocy Społecznej, który jest** podstawową instytucją realizującą zadania z zakresu pomocy społecznej. Jego rola w systemie wsparcia obejmuje: diagnozowanie sytuacji rodzinnej i środowiskowej, koordynowanie pomocy materialnej i niematerialnej, pracę socjalną skoncentrowaną na budowaniu zasobów rodziny, współpracę z innymi instytucjami w celu integracji usług pomocowych oraz inicjowanie lokalnych programów wsparcia (np. asystentura rodziny, kontrakty socjalne) (Zdebska 2015).

Następnie **ważną instytucją będzie szkoła, która** jest istotnym elementem mikrosystemu, mającym codzienny wpływ na dzieci i ich rodzinę. Jej rola to m.in.: Identyfikowanie trudności uczniów wynikających z sytuacji rodzinnej (np. przemoc, zaniedbanie, problemy wychowawcze), Współpraca z pracownikami socjalnymi, psychologami i pedagogami, Udzielanie wsparcia psychologiczno-pedagogicznego dziecku i jego opiekunom, Realizacja programów profilaktycznych i edukacyjnych, Kształtowanie środowiska sprzyjającego integracji i wsparciu społecznemu.

Kolejnymi istotnymi podmiotami będą organizacje pozarządowe. Pełnią one rolę uzupełniającą i innowacyjną w systemie wsparcia: Prowadzą placówki wsparcia dziennego, świetlice środowiskowe, programy terapeutyczne i integracyjne, Oferują pomoc specjalistyczną (np. mediacje, poradnictwo prawne, interwencja kryzysowa), Angażują się w działania wolontariackie i samopomocowe, Ułatwiają rodzinom dostęp do różnych form wsparcia, szczególnie tam, gdzie instytucje publiczne mają ograniczone możliwości, Współpracują z OPS i szkołami w ramach projektów partnerskich (Krzyszkowski 2003).

Ważną kwestią jest znaczenie współpracy międzyinstytucjonalnej, bowiem w duchu podejścia ekologicznego skuteczna pomoc rodzinie wymaga nie tylko zaangażowania pojedynczych instytucji, ale także: tworzenia sieci współpracy i komunikacji między różnymi podmiotami (np. zespoły interdyscyplinarne ds. przemocy w rodzinie); integracji działań wokół wspólnego celu – wzmocnienia rodziny i jej otoczenia; planowania lokalnej polityki społecznej z udziałem społeczności i instytucji. Dzięki współdziałaniu tych instytucji możliwe jest tworzenie środowiska wspierającego rodzinę w radzeniu sobie z trudnościami, a także wzmacnianie jej zdolności do samodzielnego funkcjonowania (Frysztański 2000; Szmagański 2012).

Refleksja końcowa

Rozwój człowieka jako jeden z naczelných celów działalności socjalnej wymaga, aby środowisko życia otaczające rodzinę było jak najbogatsze w składniki sprzyjające temu rozwojowi. Praca socjalna musi się więc skupiać na nadawaniu infrastrukturze optymalnego kształtu. Osiągnąć to może dzięki prakseologii socjalnej, czyli wypracowanej metodyce pracy z rodziną. Przedstawione przeze mnie syntetycznie podejście ekologiczne w pracy socjalnej uwzględnia szeroki kontekst życiowy rodziny, kładąc nacisk na interakcję z otoczeniem. Jako holistyczne podejście wykracza poza tradycyjne interwencje na poziomie jednostki, angażując szersze systemy społeczne, instytucje i organizacje. Ważnym aspektem jest tu równość, prewencja oraz wzmacnianie zasobów osoby bądź rodziny i jej środowiska. Współczesne interpretacje tego podejścia podkreślają znaczenie elastyczności, wielowymiarowości oraz uwzględniania różnych czynników wpływających na problemy społeczne, egzystencjalne jednostki i rodziny.

BIBLIOGRAFIA

- Balandynowicz A. (2009), *Paradygmat konfliktu, przemocy, dewiacji i śmierci w rodzinie a racjonalizacja dziecka*, w: *Dziecko w zmieniającej się przestrzeni życia. Obrazy dzieciństwa*, J. Izdebska, J. Szymanowska (red.), Białystok, s. 89.
- Bronfenbrenner U. (2010), *Ekologia rozwoju człowieka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Butrymowicz B. (1993), *Środowisko i jego komponenty*, w: *Z problematyki profilaktyki alkoholowej wśród dzieci i młodzieży szkolnej*, E. Marynowicz-Hetka (red.), t. 1, Łódź.
- Czapczyńska K. (2020), *Praca socjalna z rodziną. Podejście systemowe i ekologiczne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Dąbrowska A. (2015), *Wybrane modele wsparcia społecznego dla rodzin w kryzysie. Rekomendacje dla działań pomocowych ukierunkowanych na rodziny migracyjne*, „Studia nad Rodziną”, R. 19, nr 1(36).
- Frysztański K. (2000), *Praca socjalna*, w: *Encyklopedia socjologii*, t. 3, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Germain C.B. (ed.), (1979), *Social Work Practice. People and Environment. An Ecological Perspective*, New York.
- Greene R.R., Ephross P.H. (1991), *Human Behavior Theory and Social Work Practice*, New York.
- Hajduk B. (2001), *O rodzajach pomocy*, Kraków.
- Każmierczak T. (red.) (2010), *Instytucje lokalne. W poszukiwaniu tożsamości społeczności lokalnych*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Krzyszowski J. (2003), *Instytucje i organizacje społeczne jako partnerzy władz samorządowych*, w: *Samorządy lokalne wobec bezrobocia i biedy*, W. Warzywoda-Kruszyńska (red.), Łódź: Instytut Socjologii Uniwersytetu Łódzkiego.
- Maciaszczyk J. (2021), *System wsparcia rodziny w środowisku lokalnym*, Warszawa: Difin.
- Marynowicz-Hetka E. (2006), *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*, t. 1, Warszawa.
- Payne M. (1997), *Modern Social Work Theory*, Londyn: MacMillan.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M. (1996), *Psychologia rozwoju człowieka. Zagadnienia ogólne*, t. 1, Warszawa.
- Radlińska H. (1964), *Pedagogika społeczna*, Wrocław.
- Szatur-Jaworska B. (2001), *Hasło: Praca socjalna*, w: *Leksykon polityki społecznej*, Warszawa: Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Szmagański J. (red.) (2012), *Praca socjalna. Kształcenie – działanie – refleksja*, Warszawa: Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593 ze zm.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887 ze zm.
- Wódcz K. (2001), *Praca socjalna w poszukiwaniu nowych podejść i modeli*, w: *Asystentura rodziny – teoria i praktyka*, A. Barska, T. Zdebska, E. (red.), Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Znaniecki F. (1973), *Socjologia wychowania*, t. 1, 2, Warszawa.